

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARÎȚIU” CLUJ-NAPOCA**

REZUMAT

TEZĂ DE DOCTORAT

**Cultura bisericească ortodoxă din Transilvania în
perioada 1867-1918**

Coordonator științific:

Cercetător științific principal I

Dr. Dumitru Suci

Doctorand:

Pr. Ioan Cozma

Cluj-Napoca

2015

Cultura bisericească ortodoxă din Transilvania în perioada 1867-1918

- rezumat -

Demersul de față este o cercetare inedită legată de cultura bisericească ortodoxă din Transilvania în perioada 1867-1918, cu referiri detaliate la prezențe românești transilvănene la Sf. Munte Athos. Demersul propriu-zis l-am organizat în trei mari capitole, încercând să pun cât mai bine în evidență contribuția Bisericii Ortodoxe la formarea și menținerea spiritualității neamului românesc în Transilvania. În condițiile în care la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, ultimele decenii ale stăpânirii austro-ungare în Transilvania au fost deosebit de primejdioase pentru tradițiile, cultura și ființa poporului român, Biserica Ortodoxă a fost una dintre forțele stabile care a contribuit la consolidarea neamului românesc și la păstrarea spiritualității de-a lungul secolelor.

A fost o perioadă importantă și bogată în evenimente pe plan politico-național, bisericesc și cultural. Capitolul I intitulat: *Literatura teologică și cultică ortodoxă din Transilvania. Cărți tipărite și de circulație (1867-1918)* arată în primul rând contextul istoric ecclesial, punctând momente de mare însemnătate din viața acestei eparhii: dobândirea autonomiei depline, prin: separarea de ierarhia sârbească, reținerarea Mitropoliei, adoptarea *Statutului Organic* - legea sa fundamentală de organizare, în fruntea mișcării pentru obținerea acestor deziderate situându-se marele Mitropolit trecut în rândul sfinților Andrei Șaguna, care imediat după revoluția de la 1848-1849 a început o amplă operă de restructurare și de înființare a unor noi instituții care să ajute la înaintarea românilor transilvăneni pe plan moral, intelectual și cultural.

Sunt prezentate apoi considerații cu privire la cărțile de cult - primul tip de carte apărută pe teritoriul de astăzi al țării noastre, în prima fază sub formă de manuscris, iar mai apoi sub formă de carte tipărită - și limba liturgică în Biserica Ortodoxă; limba cultică având la bază limba populară, a oamenilor de rând, eliminându-se aspectele slave și grecești din limbă în măsura în care nu erau cunoscute de către oamenii de rând din cauza vechimii sau a lipsei de utilizare în limbajul comun, înlocuirea definitivă a alfabetului chirilic cu cel latin în Transilvania petrecându-se în perioada cercetată.

Capitolul al II-lea, intitulat: *Viața bisericească și monastică ortodoxă din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar: Cultul, obiecte de cult, veșminte, artă și arhitectură* ilustrează

raportul dintre religie și societatea care încearcă timid să facă pasul spre modernitate la românii ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, aspecte privind organizarea vieții bisericești, spiritualitatea monastică, ritualul, arta sacră (arhitectură, pictură murală, iconografie).

Bisericile românești s-au confruntat permanent, în perioada 1867-1918, cu tendințele guvernelor maghiare de a le limita autonomia bisericească de a se amesteca tot mai des în problemele școlare, fundamentale sau administrative ale instituțiilor bisericești. Exemple elocvente sunt Legea Trefort, Legea Apponyi, legislația privind crearea „zonei culturale” și multe altele.

În condițiile în care raporturile Țărilor Române, Moldova și Muntenia, pe perioada medievală și modernă cu Ortodoxia sud-dunăreană au fost mai bine studiate de istorici, neputându-se spune același lucru despre raporturile românilor ortodocși din Transilvania cu lumea ortodoxă din Balcani în general și cu Sfântul Munte în special, un aspect inedit al capitolului și al lucrării îl reprezintă contribuțiile documentare despre românii ardeleni și legătura lor cu Muntele Athos (corespondență, prezențe transilvane în Sfântul Munte și circulația cărții) elementul românesc fiind prezent aici încă din secolul al IX-lea.

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea sunt atestate daniile ale domnitorilor și boierilor români precum și existența aici a unor monahi români. În prezent sunt sute de viețuitori împărțiți în două schituri și multe chilii funcționale. De asemenea, mulți monahi români viețuiesc și în cele douăzeci de mănăstiri athonite. Este consemnată vizita la schitul românesc athonit Prodromu a ieromonahului Ilarion Mariș, starețul Mănăstirii Colibița din Bistrița, care a primit la plecare o copie a Icoanei Maicii Domnului „Prodromița”. Dintre românii transilvăneni, viețuitori la Sfântul Munte Athos, este amintit arhimandritul Grigorie Georgescu.

În arhiva schitului românesc Prodromu de la Sfântul Munte Athos, am găsit o bogată și variată corespondență între numeroși români transilvăneni și stareții acestui așezământ monahal, în special cu ieromonahul Antipa Dinescu. Cercetările făcute de noi în arhiva și biblioteca de la Schitul românesc Prodromu ne-au relevat faptul că între Transilvania și Sfântul Munte, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX au circulat nu numai oamenii și scrisorile, ci și cărțile. Un număr consistent de carte veche românească existentă în biblioteca de la Prodromu provine din Transilvania și datează de la mijlocul secolului al XIX-lea, din vremea marelui episcop și apoi mitropolit Andrei Șaguna, unele cărți fiind chiar și mai timpurii.

Pe lângă prezența monastică transilvăneană la Muntele Athos, românii transilvăneni au ajutat și financiar pe frații lor români athoniți. În anexa lucrării am reprodus Registrul Monahologhiu ce cuprinde evidența călugărilor ardeleni de la Schitul românesc Prodromu, conținând numele a 59 de viețuitori transilvăneni ce s-au nevoit la schitul athonit în această perioadă.

Capitolul al III-lea, cu titlul *Școli teologice ortodoxe, dacăli de muzică, compozitori și coruri din Transilvania (1867-1918)*, arată că un loc aparte în cadrul reformismului șagunian este reprezentat de domeniul învățământului.

Problematica capitolului de față trebuie plasată, în opinia noastră în acest context al reformelor promovate de către Șaguna, între care restaurarea și reformarea instituțiilor cu caracter școlar au constituit o prioritate în politica marelui ierarh. Andrei Șaguna a acordat prioritate deopotrivă învățământului confesional din lumea satelor, cât și școlilor mai înalte destinate să pregătească învățători și preoți pentru satele românești ortodoxe din Transilvania.

Este redată pe scurt istoria școlii teologice de la Sibiu (Academie/Institut) în timpul arhipăstoririi lui Andrei Șaguna, Miron Romanul și Ioan Mețianu, cu evoluția legislației școlare, regulamente, programe, cadre didactice. Profesorii și elevii Institutului s-au adus contribuția la ridicarea nivelului cultural al ortodocșilor transilvăneni și au conștientizat apartenența lor la marea familie românească.

Finalul capitolului prezintă succint (biografie, operă, compoziții, ansambluri fondate și dirijate) câteva figuri importante pentru viața muzicală a românilor ardeleni, oameni valoroși, care prin pregătirea lor muzicală și activitatea lor laborioasă au dezvoltat disciplina Muzică bisericească prin instruirea tinerilor teologi, compoziții muzicale bisericești și laice și dirijat coral: Dimitrie Cunțanu (1864-1910) – considerat patriarhul muzicii bisericești de strană din Transilvania, Aurel Popoviciu (1910-1920), Gheorghe Dima (1881-1899) - cel mai complex muzician al Transilvaniei, Timotei Popovici (1899-1919) și Augustin Bena (1906-1909) și se încheie cu o analiză muzicală a ultimei dintre cele trei Liturghii compuse de acesta din urmă.

Contribuția Bisericii Ortodoxe la formarea și menținerea spiritualității neamului românesc în Transilvania, s-a manifestat prin literatura creată în mare parte de unii dintre cei mai distinși slujitori ai bisericii, care au protejat neamul, limba și credința de pericolul înstrăinării, prin limba primelor traduceri de texte religioase, ca expresie a spiritualității naționale în această parte a țării.

Putem spune că reprezentanții Bisericii în Transilvania au contribuit nu numai la dezvoltarea culturii și învățământului, dar și la trezirea conștiinței naționale a românilor transilvăneni în momente grele, cum au fost cele legate de lupta de apărare a credinței și drepturilor naționale în fața politicii de maghiarizare forțată. Misiunea Bisericii s-a manifestat în această perioadă pe multiple niveluri: național, social, cultural, educațional, fără a-și uita menirea acordată de Iisus Hristos și anume aceea de vesti voia lui Dumnezeu și a-i îndruma pe credincioși spre mântuire. Țelul Bisericii s-a găsit în contradicție cu obiectivele Imperiului austro-ungar, care tindea spre un control riguros, aproape sufocant al fiecărui aspect al vieții credincioșilor ortodocși ardeleni.

Biserica și școala confesională ortodoxă din Transilvania, au călăuzit comunitatea românească spre o viață duhovnicească activă și, deopotrivă, spre înălțare morală. Acțiunile de apărare a identității naționale și religioase întreprinse de clerul ortodox din Transilvania, au permis ameliorarea statutului românilor din această parte de țară, conducând la înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia, la data de 1 Decembrie 1918.